

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ПЕРЕДУМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розробка регіональної еколого-економічної політики як інституційна передумова сталого розвитку світової цивілізації загалом та окремих країн є одним з найбільш резонансних питань програм міжнародних екологічних форумів, складовою економічної політики регіональних утворень та окремих держав. У зв'язку зі збільшенням населення планети, загостренням продовольчої кризи досягнення цілей сталого розвитку є необхідною передумовою збереження стабільності у глобальному просторі. Наростання тенденцій регіоналізації економічних відносин потребує розширення спектра інструментів регіональної еколого-економічної політики, яка б заклала інституціональні передумови трансформації регіональних господарств у напрямі досягнення визначених індикаторів сталого розвитку. Екологічна ситуація в Україні має свої територіальні відмінності як за характером і гостротою проблем, так і можливостями їх практичного вирішення. Звідси випливає об'єктивна необхідність регіональної диференціації управлінських рішень та практичних дій, спрямованих на стабілізацію і поліпшення екологічної ситуації. Значні труднощі пов'язані із забезпеченням сталого розвитку транскордонних регіонів, які в умовах посилення інтеграційних процесів найбільш уразливі до надмірної експансії суб'єктів транснаціонального бізнесу і необігрунтованого імпорту інститутів ринкової економіки. Саме необхідність вирішення означених проблем розробки і впровадження еколого-економічних механізмів забезпечення сталого розвитку регіонів України зумовила вибір мети дослідження. Методологічну основу даної роботи становлять фундаментальні положення економіки природокористування та екологічного менеджменту, теорії сталого розвитку і розширеного відтворення. Наукова новизна полягає в поглибленні теоретичних та методологічних підходів до сталого розвитку регіонів в умовах посилення процесів інтеграції та регіоналізації. Основні положення, висновки і пропозиції, викладені в роботі мають характер науково-методичних розробок та прикладних рекомендацій, що можуть бути використані у процесі управління природоохоронною діяльністю, прийнятті рішень управлінськими органами різного рівня підпорядкування та самоврядування з урахуванням особливостей сталого розвитку та євроінтеграційної політики України.

Ключові слова: регіональна еколого-економічна політика, сталий розвиток, екологічна культура, економіка природокористування.

ВСТУП

Постановка проблеми. Незважаючи на безперервну трансформацію виробничих галузей, Україна має найвищий серед європейських держав інтегральний показник антропогенних навантажень на навколишнє природне середовище. Доводиться констатувати, що багато проблем соціально-економічної та екологічної незбалансованості починали формуватися на рівні регіону і лише пізніше набували національних масштабів. Наразі вони характеризуються значними регіональними відмінностями. Це стосується як стану соціальних процесів, особливо рівня якості життя населення, так і рівня економічного розвитку й раціонального використання природно-ресурсного потенціалу в регіонах. Вирішення зазначених проблем необхідно розпочинати з розроблення єдиної методології формування концептуальних підходів до розвитку і територіальної організації країни.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних основ формування сталого розвитку окремих регіонів зробили провідні вітчизняні вчені Алімов О., Бистряков І., Голян В., Герасимчук З., Данилишин Б., Долішній М., Кравців В., Лендел М., Мікловда В., Хвесик М. та інші. Але поза їхньою увагою залишаються питання формування регіональної

еколого-економічної політики як інституціональної передумови забезпечення сталого розвитку.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є поглиблення теоретико-методологічних підходів, практичних рекомендацій до запровадження регіональної еколого-економічної політики як інституційної передумови забезпечення сталого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Екологічна система регіону є базовою для забезпечення сталого розвитку інших систем – економічної та соціальної [1, с. 86-88]. Тому саме регіональний рівень потребує створення принципово нової природоохоронної системи територіального управління й відповідного мотиваційного механізму в її функціонуванні. Однією з головних причин погіршення екологічного стану довкілля в Україні є неефективне управління природокористуванням та природоохоронною діяльністю, що призводить до ускладнення розподілу повноважень, відповідальності, координації й неузгодженості дій у сфері охорони навколишнього природного середовища, дублювання окремих функцій.

Для ефективного вирішення регіональних екологічних проблем необхідно: більш ефективно використовувати економічні інструменти поліпшення

стану та охорони довкілля на всіх ієрархічних рівнях; реформувати інституціональну базу охорони навколишнього середовища й управління природними ресурсами; постійно впроваджувати політику запобігання забрудненню та оздоровлення довкілля у масштабі як держави, так і окремих регіонів; розробляти і реалізовувати відповідні національні, регіональні, місцеві та секторальні плани.

Регіональна еколого-економічна політика повинна підтримуватися на національному рівні через зміцнення і вдосконалення законодавчої та нормативної бази екологічного менеджменту, розробку національних стратегій, програм і планів, інтеграцію природоохоронних вимог у напрямі розвитку секторів економіки і соціальної сфери, розширення двосторонньої і міжнародної співпраці, залучення технічної допомоги та інвестицій. Особливо актуальні ці проблеми для транскордонних регіонів України, зважаючи на їхній туристично-рекреаційний статус та можливості для розвитку і формування зон екологічного підприємництва.

Потребу регіоналізації екологічної політики можна пояснити не тільки значною екологічною диверсифікацією території України, а й передусім особливостями соціально-економічних процесів у регіонах, які в історичному, природному, соціальному та економічному аспектах є неоднорідними. Саме під дією цих факторів відбувалося господарське освоєння територій, сформувалися різні типи виробничих систем. Кожна з них характеризується специфічними видами та масштабами впливу на навколишнє природне середовище.

У результаті цього екологічна ситуація в Україні має свої територіальні відмінності як за характером і гостротою проблем, так і можливостями їх практичного вирішення. Звідси випливає об'єктивна необхідність регіональної диференціації управлінських рішень та практичних дій, спрямованих на стабілізацію і поліпшення екологічної ситуації.

Отже, *регіональна еколого-економічна політика* – це система цілей і дій, що реалізуються органами державної влади та місцевого самоврядування, спрямованих на збереження довкілля та формування екологічнобезпечних умов життєдіяльності населення за допомогою методів, що враховують специфіку територій [2, с. 42-43].

До функцій такої політики належать:

- регулювання використання природних ресурсів місцевого значення;
- визначення нормативів забруднення навколишнього природного середовища;
- упровадження економічного механізму природокористування;
- здійснення моніторингу та обліку об'єктів природокористування і забруднення довкілля;
- проведення державної екологічної експертизи;
- здійснення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства;
- розробка програм упровадження природоохоронних заходів, визначення та реалізація інвестиційної політики;
- інформування населення та зацікавлених

підприємств, установ, організацій з екологічних питань.

Для того, щоб сталий розвиток був реальним, необхідно перш за все знайти способи врахування вартості екологічних наслідків управлінських та господарських рішень. Слід зазначити, що в Україні заходи повинні орієнтуватися не тільки на усунення наслідків антропогенної діяльності, але і їх передбачити, що є більш економічно ефективним підходом до реалізації екологічної політики на всіх рівнях.

Суть регіональної екологічної політики здебільшого розглядається в двох аспектах: політика держави щодо регіонів (державна регіональна екологічна політика) та екологічна політика, яка здійснюється регіонами. Перша реалізується центральними органами державної влади, друга – місцевими органами влади і самоврядування. У цьому зв'язку значну роль відіграє розмежування повноважень між різними гілками влади, уточнення й деталізація розподілу функцій між спеціально уповноваженими владними органами різних рівнів у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища.

У сьогоднішніх умовах регіональна політика стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в тих сферах, де дія ринкових важелів обмежена (соціальна, екологічна, науково-технічна). Тільки через механізми регіональної політики, як важливого елемента загальнонаціональної стратегії, можна активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання територій і держави в цілому. Саме регіональна політика може стати універсальним засобом ефективного використання регіональних резервів, чого важко досягти за допомогою галузевих методів управління. Тому регіональну екологічну політику можна визначити як систему цілей і дій, спрямованих на реалізацію інтересів держави стосовно регіонів та внутрішніх регіональних інтересів за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій [4, с. 60]. У такому контексті вона стає невід'ємною складовою соціальної регіональної політики взагалі та національної екологічної політики зокрема, а також ефективним засобом подолання екологічної кризи в окремих регіонах і державі в цілому.

Поняття регіональної екологічної політики безпосередньо пов'язане з екологічною безпекою. Останню можна визначити як суспільне благо, соціально необхідний рівень якості навколишнього природного середовища, за якого не існує загроз здоров'ю людей та життєдіяльності суспільства, виникнення негативних змін у функціонуванні природних екосистем. Про регіональну екологічну безпеку слід говорити як про кінцевий результат регіональної екологічної політики, котру потрібно будувати на певних принципах, що враховують тактичні і стратегічні орієнтири. Крім того, не всі ці принципи можуть бути незмінними, окремі з них слід корегувати відповідно до ситуації в державі. В основу регіональної екологічної політики покладено такі

принципи [5, с. 160-162]:

– пріоритет загальнонаціональних інтересів, тобто спрямування дії всіх суб'єктів регіональної політики на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності, виключення загрози національній безпеці держави;

– законодавче забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики – політика стосовно регіонів власне регіональна політика повинні регламентуватися нормативно-правовою базою, дотримання вимог якої є обов'язковою умовою регулювання взаємовідносин між усіма учасниками процесу;

– поєднання інтересів, тобто поточні і стратегічні завдання регіональної політики повинні враховувати державні регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення – згладжувати можливі суперечності між ними;

– урахування особливостей регіонів, що означає потребу диференційованого підходу до регулювання регіональних процесів з урахуванням історичної, природної, соціальної, демографічної та економічної специфіки територій;

– збалансування критеріїв соціальної справедливості та загальнонаціональної активності – вибір методів і форм державної селективної підтримки окремих територій слід спрямовувати на вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів;

– партнерства, що передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності й суспільної злагоди у процесі здійснення національної політики.

Отже, завданням регіональної політики є розроблення загальної стратегії й тактики узгодженого розвитку суб'єктів господарювання в інтересах прогресу всіх сторін регіонального життя й регіону в цілому. Її інше завдання – реалізація розроблених стратегій й тактики через свої особливі інститути і за допомогою специфічних методів.

Модель розвитку регіонів і депресивних територій в Україні закладено в Концепції державної регіональної політики, затвердженої указом Президента України 25 травня 2001 року. Метою зазначеної концепції є: координація діяльності центральних і місцевих органів влади щодо розв'язання проблем регіонального розвитку; формулювання принципів виділення територій, яким надається статус депресивних, установа порядку надання такого статусу, виявлення інструментів державної й регіональної підтримки розвитку цих територій; визначення фінансових механізмів стимулювання регіонального розвитку в умовах бюджетних обмежень.

Узгодження загальнонаціональних і регіональних інтересів є основою регіональної політики в Україні. Суть державної регіональної політики, з одного боку, визначається рівнем усвідомлення владою і суспільством ролі регіональних соціально-економічних процесів, а з іншого – моделлю за якою здійснюється державне регулювання сталого

регіонального розвитку. Сучасна ситуація в нашій країні потребує перегляду ролі регіону в національному розвитку держави відповідно до принципів сталого розвитку. Це положення є одним із ключових у Декларації асамблеї європейських регіонів (Базель, 4 грудня 1996 р.), в якій підкреслювалося, що регіони є найвдалішою організаційною формою для адекватного і незалежного вирішення регіональних проблем. Державам Європи рекомендовано максимально наділяти регіони повноваженнями і передавати фінансові ресурси, необхідні для виконання завдань їх сталого розвитку [6, с. 63].

Практичне втілення теорії сталого розвитку – це багатогранне завдання, яке в умовах сучасної України має не тільки свою специфіку, але й особливу складність. Остання перебуває не тільки в економічній площині, а й морально-психологічній. Шлях до реалізації ідей сталого розвитку – це екологізація суспільних процесів. Без поступової трансформації людської свідомості, її екологізації шанси на побудову моделі сталого суспільства будуть ілюзорними. Упродовж тривалого історичного періоду такі поняття, як почуття господаря, свобода поведінки і культури господарювання, обов'язковість заощадження, пунктуальність відновлення взятого у природи у людській свідомості викорінювались вперто й наполегливо. Поки необхідність побудови суспільства на принципах сталого розвитку не стане потребою кожного громадянина, говорити про наближення до цієї мети передчасно. Навпаки, якщо рухатись уперед, то вже тепер треба вибирати траєкторію сталого розвитку, яка має враховувати національну специфіку держави, особливості її регіонів [2, с. 44].

Пріоритетним щодо підвищення ефективності екологічної політики є регіональний рівень, а це, відповідно, потребує регіоналізації екологічного управління. Об'єктивні передумови для цього такі [8, с. 176-178]:

– природно-історичні. Оскільки будь-яка територія характеризується специфічною сукупністю природних ресурсів та умов, набір яких є унікальним, географічні та природно-ресурсні відмінності у процесі історичного розвитку формують відмінності територіального поділу праці, відповідної господарської спеціалізації, рівня та масштабів виробничого освоєння території. Для нашої держави, якій властива значна диференціація природно-ресурсного потенціалу та специфічні історичні особливості розвитку територій, природно-історичні відмінності регіонів є досить вираженими, що потребує диференційованих підходів до управління регіональним розвитком;

– економіко-екологічні, пов'язані з рівнем антропогенного навантаження на довкілля, глибиною екологічних проблем та можливостями їхнього вирішення. Насамперед неоднорідність господарської структури, характер і типи господарської діяльності в регіонах формують різну диверсифікацію типів і рівнів антропогенного навантаження на екосистеми та населення, інтенсивність природокористування. Для одних вирішення екологічних проблем пов'язано із сповільненням темпів зростання виробництва, для інших – із структурною перебудовою економіки, а для

окремих найбільшу актуальність має фінансування природоохоронних заходів;

– адміністративно-правові. Сутністю гарантування екологічної безпеки є здійснення управлінського впливу за допомогою певних методів, інструментів і заходів, які забезпечуватимуть досягнення поставлених цілей. У свою чергу, управлінський вплив передбачає наявність суб'єкта управління, тобто певних органів, які матимуть повноваження керувати та відповідатимуть за екологічну безпеку. Отже, здійснення управлінського впливу на гарантування екологічної безпеки держави можливе у двох напрямках – відомчо-галузевому і територіальному.

Отже, територіальна та економічна неоднорідність нашої держави створює різні умови й обумовлює відмінність завдань щодо здійснення природоохоронних заходів та, відповідно, розроблення і впровадження адаптованих до ситуації в конкретних регіонах методів та інструментів гарантування їхньої екологічної безпеки. Зазначене сприятиме підвищенню ефективності екологічної політики, прискоренню досягнення екологічно безпечного розвитку регіонів, що сприятиме екологічній безпеці держави.

Стратегія національної екологічної політики України на період до 2020 року має розроблятися на основі «Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 880-р від 17 жовтня 2007 року.

У концепції серед основних цілей національної екологічної політики визначено [9, 10]: покращення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки; удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом включення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки; поліпшення регіональної екологічної політики, зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище;

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації): [монографія] / В. І. Павлов. – Луцьк: Надтир'я, 2000. – 580 с.
2. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації): [монографія] / В. С. Кравців; Ін-т регіон. дослід. НАН України. – Л., 2007. – 336 с.
3. Кравців В. С. Теоретичні засади формування регіональної політики в Україні / В. С. Кравців // Соціально-економічні дослідження в перехідний період, Україна в XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку [відп. ред. акад. НАН України М.І. Долішній]; НАН України, Ін-т регіон. дослід. – Л., 2001. – Вип. XXIII. – 556 с.
4. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX–XXI століть: нові пріоритети: [монографія] / М. І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.
5. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: [монографія] / З. В. Герасимчук. – Луцьк: Надтир'я, 2001. – 528 с.
6. Региональная политика России: концепции, проблемы, решения / [В. Лексин, Е. Андреева, А. Ситников, А. Швецов] // Программные методы регулирования территориального развития. – 1996. – № 2. – С. 62-69.
7. Галушкіна Т. П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм: [монографія] / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська. – О.: ІПРЕД НАН України, 2009. – 372 с.
8. Герасимчук З. В. Політика розвитку проблемних регіонів: методологічні засади формування та реалізації: [монографія] / З. В. Герасимчук, В. Г. Поліщук. – Луцьк: Надтир'я, 2006. – 248 с.
9. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» № 2818-VI від 21 грудня 2010 року [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони довкілля та інше.

До основних недоліків екологічних реформ в Україні належать [11]: неузгодженість логіки, динаміки і темпів загальних соціально-економічних реформ із визначеним курсом і темпами реформи в екологічній сфері; непослідовність, повільність удосконалення інститутів державного управління у сфері охорони довкілля; суперечливість поглядів у системі державної влади стосовно нових інструментів екологічної політики; інерційність розвитку ринкових механізмів підтримки природоохоронної діяльності та інше.

У реалізації екологічної політики важлива роль належить трансформаційним процесам. Екологічна безпека за часів Радянського Союзу базувалась на прямому державному регулюванні. На етапі становлення української держави разом з послабленням командно-адміністративних важелів державного управління з'явилися нові можливості реалізації екологічної політики.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Реалізуючи ідеї сталого еколого-економічного розвитку на рівні регіону потрібно виходити з того, що цивілізовані народи покликані захищати і примножувати добро, законами і владою утверджувати в суспільстві і суспільній свідомості вищі духовні цінності людського життя. Ураховуючи наявні в регіоні природні, економічні та інтелектуальні ресурси, стратегічна мета полягає у створенні ефективної еколого-економічної системи, яка забезпечить його висхідний розвиток і екологічну безпеку. У цьому контексті важливе значення мають концепція, програми і плани розвитку регіону на близьку і тривалу перспективу, в основу яких повинні закладатися ідеї та принципи сталого розвитку.

10. Законопроект «Стратегія сталого розвитку України» [Електронний ресурс] / сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
11. Данилишин Б. М. Наукові нариси з економіки природокористування: [монографія] / Б. М. Данилишин. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – 280 с.
12. Химинець В. В. Сталый розвиток Карпатського регіону в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / В. Химинець. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2013. – 528 с.

Химинец Владимир Васильевич

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА КАК ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ПРЕДПОСЫЛКА ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Разработка региональной эколого-экономической политики как институциональной предпосылки устойчивого развития мировой цивилизации в целом и отдельных стран является одним из наиболее резонансных вопросов программ международных экологических форумов, составляющей экономической политики региональных образований и отдельных государств. В связи с увеличением населения планеты, обострением продовольственного кризиса достижения целей устойчивого развития является необходимым условием сохранения стабильности в глобальном пространстве. Нарастание тенденций регионализации экономических отношений нуждается в расширении спектра инструментов региональной эколого-экономической политики, которая бы заложила институциональные предпосылки трансформации региональных хозяйств в направлении достижения определенных индикаторов устойчивого развития. Экологическая ситуация в Украине имеет свои территориальные различия как по характеру и остроте проблем, так и возможностями их практического решения. Отсюда следует объективная необходимость региональной дифференциации управленческих решений и практических действий, направленных на стабилизацию и улучшение экологической ситуации. Значительные трудности связаны с обеспечением устойчивого развития приграничных регионов, которые в условиях усиления интеграционных процессов наиболее уязвимы к чрезмерной экспансии субъектов транснационального бизнеса и необоснованного импорта институтов рыночной экономики. Именно необходимость решения указанных проблем разработки и внедрения эколого-экономических механизмов обеспечения устойчивого развития регионов Украины обусловила выбор цели исследования. Методологическую основу данной работы составляют фундаментальные положения экономики природопользования и экологического менеджмента, теории устойчивого развития и расширенного воспроизводства. Научная новизна заключается в углублении теоретических и методологических подходов к устойчивому развитию регионов в условиях усиления процессов интеграции и регионализации. Основные положения, выводы и предложения, изложенные в работе имеют характер научно-методических разработок и прикладных рекомендаций, которые могут быть использованы в процессе управления природоохранной деятельностью, принятии решений управленческими органами разного уровня подчинения и самоуправления с учетом особенностей устойчивого развития и евроинтеграционной политики Украины.

Ключевые слова: региональная эколого-экономическая политика, устойчивое развитие, экологическая культура, экономика природопользования.

Khymynets V

REGIONAL ECOLOGICAL AND ECONOMIC POLICY IN INSTITUTIONAL PREREQUISITES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The development of regional environmental and economic policy as institutional prerequisite for sustainable development of world civilization in general and individual countries is one of the most high-profile issue in programs of international environmental forums, the component of economic policy of regional structures and individual countries. The achievement of goals for sustainable development is prerequisite for maintaining stability in the global environment due to the increasing world population, aggravation of the food crisis. The growing trend of regionalization of economic relations needs the expansion of set of instruments of regional environmental and economic policy which would have laid the institutional prerequisites of transformation of regional economies towards the achievement of sustainable development indicators. Many problems are related to the sustainable development of cross-border regions, which in terms of the intensification of integration processes are the most vulnerable to the excessive expansion of multinational business entities and unjustified import of market economy institutions. It is the need of solution the specified problems concerning development and implementation of environmental and economic mechanisms for providing sustainable development in Ukrainian regions that determine the choice of the research objective. The methodological basis of this work consists of fundamental provisions of economy of environmental and ecological management, the theories of a sustainable development and expanded reproduction. Scientific novelty of this work includes deepening the theoretical and methodological approaches to a sustainable development of regions in terms of strengthening the processes of integration and regionalization. The basic provisions, conclusions and proposals set out in this work have the nature of scientific and methodological developments and applied recommendations that can be used in the process of environmental management, decision-making of administrative bodies at different level of subordination and self-government, taking into account peculiarities of a sustainable development and European integration policy of Ukraine.

Key words: regional economic and environmental policy, sustainable development, ecological culture, economy of environmental management.

Одержано 05.03.2015 р.